

A biztonság-fogalom spirituális és geopolitikai értelmezése Afrikában Suha György

Absztrakt:

Az afrikai kontinens békéje és biztonsága a kontinens integrációjának, gazdasági felemelkedésének alapvető feltétele. A feszültségfókok Szomáliától, Darfúron át Dél-Szudánig vagy a Közép Afrikai Köztársaságig rendkívüli mértékben nehezítik a nemzetközi közösség fejlesztési, béketeremtési erőfeszítéseit, ide értve az Egyesült Nemzetek és az Afrikai Unió globális felelősségének számonkérhetőségét is. A biztonság fogalmának átalakulását kísérő, sajátos afrikai történeti és szociológiai kontextus ismerete nélkül komoly kihívás a valódi béke megteremtése. A cikk kísérletet tesz arra, hogy a kulturális, társadalmi összefüggések mellett érdemben vizsgálja a biztonság megteremtésének geopolitikai és jogi dimenzióit, azon belül értelmezze az Afrikai Unió politikai stratégiájának releváns elemeit.

Kulcszavak: Afrikai Unió, biztonság, geopolitika, etnofilozófia, ENSZ

Abstract:

Violence and conflict in the African continent continue to inhibit social and political progress and limit economic growth. Protracted violent conflicts, such as that in Somalia, the continuing violence in Darfur, conflict in South Sudan as well as Central African Republic pose huge challenges of peace-making and peace-keeping to African states and considerable stress on international organizations, -including the United Nations - that are still in the process of development. This article examines the concepts of security culture to explore some the political dimensions of the African Union's security policies. After providing an overview of spiritual and ethnographic approach of security concepts in Africa, I use these insights to analyse the geopolitical context and interpretation of the current political strategy. The final section discusses the origins and present legal framework of the AU's security culture.

Keywords: African Union, security, geopolitics, United Nations

Bevezetés

Öt esztendő telt el azóta, hogy az Afrikai Unió (AU) 2010-et az Afrikai Béke és Biztonság évének nyilvánította. A kontinensen zajló történések fényében kijelenthető, hogy a deklarált célok csak részben, vagy egyáltalán nem valósultak meg, hiszen Afrika népei továbbra is keresik a stabilitást, a béketeremtés hatékony módszereit. A hosszú távon nyugodt, kiegyensúlyozott politikai jövőképet illetően ugyanakkor jóval árnyaltabb a nemzetközi közösség optimizmusa. A döntéshozói nyilatkozatok szintjén meggyőző az afrikai vezetők elszántsága és dinamizmusa, de a végrehajtás vonatkozásában, különösen a béke- és biztonsági architektúra összefüggéseiben még sok a teendő. A határozottság rövid távon feledtetheti ugyan a rendszer hiányosságait, - Tóth (2006) szerint a darfuri kudarc után „recseg, ropog” a rendszer¹ -, ugyanakkor a kontinens biztonságos jövője csak a mostaninál jobban szervezett pánafrikai együttműködés és az ENSZ közös erőfeszítéseivel garantálható. Diplomáciai eszközökkel, folyamatos egyeztetésekkel túl kell tehát lépni a vélt és valós sérelmeken, világossá kell a félreértések okait, következményeit, valamint hatékonyra kell tenni a szervezetközi kommunikációt. Ebben az összefüggésben a kölcsönös, intézményi egymásrautaltság felelőssége az afrikai jólét fenntartható megteremtésének a záloga. A hangzatos nyilatkozatok, a vaskos kötetekben kiadott jelentések² mellett a problémák kezelése egymás jobb megértésével, transzparens, közös gondolkodással biztosítható. Ennek a megközelítésnek egyik alapkérdése, hogy a ’nyugati’ és az afrikai politikus milyen mértékben „beszél el” egymás mellett, mit értenek olyan, evidensnek tűnő alapfogalmakon, mint a béke, a biztonság vagy a jólét.

Etnofilozófiai megközelítés

A biztonságfogalom vizsgálata annál is érdekesebb, hiszen napjainkban Eritreából, Szudánból, Maliból tíz- és százazrek vállalják a biztonságosnak semmiképpen sem jellemezhető illegális migrációt, annak érdekében, hogy a háborúk elől menekülve új, „biztonságos” otthonra leljenek a lassan telítődő Európában. Első közelítésében ez a folyamat jól példázza a szubjektív és objektív értelmezés közötti különbséget, hiszen amíg az egyéni biztonság kontextusában a menekült kockázatvállalása rendkívül magas, addig az objektív, otthoni körülmények megítélésében – sokszor az egyénen kívülálló okok miatt – nem minden esetben képes racionális döntéshozatalra. Mit jelent tehát az afrikai gondolkodásban a biztonság? Milyen összefüggések, etnofilozófiai gyökerek és jelenkori politikai

¹ TÓTH Norbert: *Az Afrikai Unió új közös védelmi és biztonságpolitikája, mint a kontinens fejlődését elősegítő mechanizmus, Külügyi Szemle, 2006. ősz-tél, p. 156.*

² VÖRÖS Zoltán: *Béke és Biztonság Afrikai Éve - Megoldás született a problémákra?*
<http://www.afrikatanulmanyok.hu/htmls/cikkek.html?articleID=837>

folyamatok irányítják a kontinens biztonsági kultúráját? Ha képesek vagyunk ezekre a kérdésekre optimalizált válaszokat adni, akkor közelebb kerülhetünk egymás kölcsönös megértéséhez, azaz végső fokon a békés egymás mellett élésre vonatkozó, ideális afrikai modell megalkotásához.

A kontinens népeit, több mint 1500 különféle nyelvet beszélő, egymilliárdos népességének problémaérzékenységét, gondolkodásmódját természetesen nem lehet és nem is szabad általánosítani, hiszen Afrika heterogén demográfiai összetétele, különböző gazdasági fejlettsége, eltérő geopolitikai beágyazottsága nem vezethet univerzális tanulságokhoz. A különbségek ellenére azonban számos, elsősorban történeti azonosság megértése segítheti hozzá az olvasót a válaszok megalkotásához. Az afrikai hagyományok spirituális háttere az ún. vitalizáció és kozmobiológiai hitvilág rendjén³ alapul. Eszerint az élet keletkezése és alakulása spirituális energiákkal ('vital force') irányítható, ide értve a nem természetes halál elleni cselekvést, amely valójában mágiával kialakított különleges véderő. A szubjektív biztonság tehát varázslattal megteremthető, a félelem, a gyász, az erőtlenség, a reménytelenség legyőzése ugyanakkor az egyén és az spirituális világ szereplőinek⁴ aktív és tudatos együttműködését igényli. A biztonságérzet tehát nem társadalmi dimenziójú kérdés, hanem szigorúan individualista megközelítést igényel: az egyén tevélegesen intellektuális akarata, hitbeli meggyőződése áll a szemlélet középpontjában.

A megközelítés logikája messzire vezet, hiszen a tradíciók alapján a tágabb értelemben vett biztonságérzet így nem tekinthető társadalmi kérdésnek, az afrikai közgondolkodás filozófiai alapjaiban az egyén és a közösség védelmét célzó társadalmi igény nem különböztethető meg. Ez a súlyos következtetés ugyanakkor magyarázatot is ad azokra a magatartásokra, amelyeket például az AIDS/HIV vagy az Ebola-járvány kapcsán tapasztaltak⁵ a segítségnyújtók, külföldi szakértők. Nyugat Afrika érintett államainak lakosai sok esetben inkább a kuruzslásban, az animista rítusok egyedi alkalmazásában bíztak, mint a központi irányítású, intézményesített közegészségügyi intézkedésekben. Könnyen adódna tehát a következtetés, miszerint az afrikai ember egyénközpontú gondolkodása egyfajta önzés, az össztársadalmi prioritások önös érdekből történő háttérbe szorítása. Ez a konklúzió téves.

Számos kutatás próbált kísérletet tenni arra, hogy létezik-e egyáltalán globális 'afrikai gondolkodás', van-e rendszer azokban a gondolatokban és érvek összességében amelyekkel afrikai gondolkodók járultak hozzá bizonyos kérdések reflexív és kritikai megtárgyalásához. Keletkezését tekintve az afrikai filozófia elnevezés a „primitív filozófia” általános, animista megközelítésű⁶ fogalmának a

³ MENTAN Tatah: *Africa: Facing Human Security Challenges in the 21st Century*, p.423.

⁴ *Ez alatt isteneket, ősököt, szellemeket értünk*

⁵ <http://www.origo.hu/nagyvilag/20140703-a-nyugat-afrikai-ebola-jarvany-terjedese.html>

⁶ DURKHEIM Emile: *A vallási élet, elemi formái*; L'Harmattan Kiadó 2002.

leszármazottja, ez utóbbi pedig a más népek különös szokásainak megértésére irányuló európai kísérletek (E. B. Taylor, R. Allier, P. Temples et al.) során alakult ki.⁷ Jelen cikk keretében csupán arra tehetünk kísérletet, hogy a biztonsági filozófia és vélt afrikai gondolkodás közötti párhuzamokat elemezzük. Makgoba dél-afrikai tudós, egyben a KwaZulu-Natal Egyetem rektora szerint⁸ a jelenlegi afrikai gondolkodást a barátságos vendégszeretet és az erős közösségi élmény igénylése jellemzi.

Okfejtése szerint az egyéni érdekek, ambíciók háttérbe szorítása a közösséggel szemben odáig vezetnek, hogy bármi történik az egyénnel, az magával a csoporttal történik. Az egyén csupán a társadalmi mikrokozmosz része, abban tudja csak elképzelni önmagát, nélküle nem létezik. Az afrikai ember számon tartja, mely közösségekbe tartozik: milyen rokonai vannak, mely törzshöz, nemzethez kötődik, ezeket számon is tartja, szükség esetén hova tud fordulni és képes arra, hogy a hozzá fordulókat a fenti szempontok szerint szelektálja. Ez a megközelítés csupán látszólag áll ellentétben a biztonságérzet egyéni percepciójával, hiszen a szubjektum számára megteremtett 'biztonság' éppen a közösségi kötődés okán szélesebb dimenzióba kerül, azaz a közösség tagjainak spirituális védettsége áttevéődik a családdal, a törzsszel, a település egészére.

Ez a viselkedési modell az ún. 'Granovetter-elmélettel' magyarázható. Az amerikai szociológus az emberek kapcsolati hálóját vizsgálta minőségük és kiterjedtségük alapján. Elmélete⁹ szerint mindenkinek két típusú kapcsolata van, erős és gyenge. Az erős kapcsolatban lévők egy szorosabb baráti, családi (törzsi) közösséget jelentenek, a gyengék pedig a csoportok közötti híd szerepét töltik be. Ezekon a hidakon áramlanak az információk, ennek segítségével lehet munkát, új ismeretségeket, vagy további információkat szerezni. A kevésbé fejlett társadalmakra, az alacsony státuszú szegényekre jellemző, hogy erős kötések alakítanak ki, annak érdekében, hogy biztosítsák egymás számára az életben maradáshoz. Ez azt is eredményezi, hogy jóval kevesebb energiát fordítanak döntően alacsony státuszú, külső kapcsolataik fenntartására, azaz sérülékenyebbek a kívülről jövő (biztonsági) fenyegetettségekkel szemben.

⁷ *TEMPLES Placide belga misszionárius 1945-ben megjelent művében (A Bantu Filozófia), egy sajátos bantu ontológiát írt le, melyben a világegyetem mindenféle bonyolult erők rétegezett sokféleségre épülő, dinamikus egészként jelenik meg. Ez az ontológia eltér a létnek attól a statikus felfogásától, mely Európában uralkodó skolasztikus arisztotelianizmust jellemezte. Temples állította azt is, hogy maguk a bantuk nem képesek megfogalmazni a bantu filozófiát, ugyanakkor, ha egy néprajztudós kifejti számukra, azonnal felismernék benne saját világnézetüket.*

⁸ *MALEGAPURU William Makgoba, ed.: African Renaissance, Mafube and Tafelberg, Sandton and Cape Town, 1999*

⁹ *GRANOVETTER, M. (1985). "Economic action and social structure: the problem of embeddedness". The American Journal of Sociology 91 (3): 487.*

Geopolitikai értelmezés

A kontinens biztonsági helyzetének geopolitikai pozicionálása a hidegháború vége óta foglalkoztatja az elemzőket. Napjainkra szakmai közmegegyezés tárgya az a megállapítás,¹⁰ hogy a XX. század második felében a globális perifériához tartozó afrikai folyamatokat a hatalomért folytatott állandó küzdelem és a nagyhatalmi egyensúly megteremtésére irányuló dinamikák jellemezték (Buzan, Waever 2003). A periféria státuszt az ellenség-barát megkülönböztetés és a nemzetközi normarendszerben lefektetett közös elvek és gyakorlatok hiánya definiálja¹¹. A valóságban jóval árnyaltabb Afrika-kép formálásában természetesen a nyugati szemlélet, az euro-atlanti gondolkodás, mint követendő példa került mindig a középpontba. Tony Blair korábbi brit miniszterelnök külpolitikai tanácsadója, Robert Cooper az afrikai helyzetet úgy jellemzi, ahol az állami aktorok működésében, mindenkinek, aki szerepet kíván vállalni a geopolitikai folyamatokban, a „dzsungel törvényeire kell számítani.”¹² Ez a vélemény ugyanakkor csak részben veszi figyelembe a társadalmi-gazdasági tendenciákat, valamint az állam-társadalom közötti interakciókat, pedig egy általános biztonságpolitikai elemzésnél a csupán realista¹³ megközelítés szükségszerűen téves következtetésekhez vezethet.

Afrika biztonságának történeti elemzése nem lehet eredményes a gyarmati kapitalizáció, illetve a poszt-koloniális periódus vizsgálata nélkül. Ferguson brit történész szerint a világgazdaság 1870 és 1913 közötti, példa nélküli dinamizmust mutató fejlődése igazi 'aranykort' jelentett az európai birodalmak által felügyelt Afrika számára is¹⁴. Csizmadia és Tarrósy szerint a második világháború végéig az európai expanzió révén az afrikai gyarmatok is részesedtek az ipari forradalom hozadékaiból, jóllehet ennek határt szabott a gyarmatosítottak politikai, jogi, gazdasági függősége, kirekesztettsége. A mélyreható károsító hatások között a legsúlyosabb, hogy a helyi, „bennszülött” társadalmak megtérítése, civilizációja nemcsak az anyagi javak elsajátításának nyitott utat, hanem egyúttal akkulturációs folyamatot indított el, a hagyományos viszonyokat megbontotta, anélkül, hogy reális esélyt teremtett volna az alkalmazott modernizációra.

¹⁰ BUZAN Barry, WAEVER Ole: *Regims and Powers: The structure of international security*, CUP Cambridge, 2003.

¹¹ WILLIAMS Paul. D.: *From non-intervention to non-indifference: the origins and development of the African Unions's security culture*, *African Affairs* 106/423 (2007) pp, 253-279.

¹² I.m. WILLIAMS, (COOPER, Robert: *The Breaking of Nations: Order and Chaos in the twenty-first century*, Atlantic Books, London 2003.) p. 254.

¹³ Számos kutató, ide értve Alexander WENDT vagy BUZAN és WAEVER idézett műveit, egyszerűen csak 'realistának' tekintik Afrika biztonságának illetően szemléletét.

¹⁴ FERGUSON Niall: *A világ háborúja*, Scolar Kiadó, Budapest, 2008.

Ez a helyzet azt is magába foglalta, hogy a kolonizáció az adott világrendben bizonyos mérvű pozitív hatással járt a kontinuitás, a politikai stabilizáció, így a regionális biztonság terén. Ez a viszonylagos köznyugalom, a 'pseudo-biztonságérzet' nem vált fenntarthatóvá, ugyanis a „fehér uralomból” az afrikai rezsimek gyakorlatába való átmenet biztonságpolitikai vákuumot hozott létre, melynek kezelését a Kelet–Nyugat típusú szembenállás strukturális feltételei között a cselekvőképes aktorok késve, s csupán az elhárítás, a célirányos konzolidáció – nem mindig következetes – szándékával kísérelték meg. A biztonságot, a békét veszélyeztető halmozódó kockázatokra sem a gazdaság, sem a politika területén nem születtek koherens, rendszer-jellegű tervek. Az ad hoc-jelleggel indított műveletek magukban hordták a külső szereplők és az érintett államok közti rivalizálást, a konfliktusosság elmélyülésének és kiszélesedésének lehetőségét (ld. a segélyezési programokat illetve a gazdasági, pénzügyi, katonai és egyéb formában juttatott támogatásokat¹⁵).

A posztkoloniális társadalmi-gazdasági viszonyok kiüresítették a biztonságért való felelősség szerepkörét, a korábbi gyarmattartó már, a függetlenné vált országok kormányai pedig még nem váltak képessé a viszonyok érdemi konszolidációjára, a 'pseudo-biztonságérzet' valós dimenziókba történő áthelyezésére. Az időközben erősödő regionális integráció, valamint az Egyesült Nemzetek globális felelősségvállalása okán a kontinens biztonságáért viselt felelősség multilaterális súlypontokat kapott. Éppen ezért a biztonságfogalom felfogásának változása alapvetően meghatározta a kontinens kormányainak, regionális szervezeteinek, elsősorban azonban az Afrikai Uniónak politikai, stratégiai hozzáállását a fenyegetések kezelésében. A pánafrikai gondolat OAU-AU kontinuitása¹⁶, továbbá az Egyesült Nemzetek béketeremtési erőfeszítései újabb feszültségeket teremtettek, az ENSZ és az AU eltérő munkakultúrája, a különböző intézményi struktúra, változó intenzitású, de állandósult működési zavarokat eredményezett. A politikai egyeztető mechanizmusok formálisak, a végrehajtás szintjén a kommunikációs félreértések, az alacsony szintű kompromisszum-készség a konfliktusok legfőbb oka. Ez a diszharmonikus funkcionalitás számos tényezőre vezethető vissza.

Ezek közül ki kell emelni az intézményesült szervezeti kultúrákban rejlő különbségeket – az ENSZ 70, míg az AU jelen formájában csupán 13 éves -, továbbá a két rendszer finanszírozásában, pénzügyi biztonságában tapasztalható óriási eltéréseket. Az egymással szemben tanúsított fenntartások, óvatos vagy merészebb kritikák előzményei azonban évtizedekkel ezelőttre tehetőek. Az Afrikai Egységszervezet (OAU) 1963-as létrejöttével egyidejűleg teret kaptak, majd fel erősödtek azok a pánafrikai politikusi vélemények, miszerint a kontinensen belüli viták kezelése 'belügy', a megoldás kulcsa az afrikai vezetők kezében van, követ-

¹⁵ *A biztonság kérdése a dekolonizáció függvényében* (CSIZMADIA Sándor – TARRÓSY István: *Afrika Ma - tradíció, átalakulás, fejlődés*, IDResearch Kft./ Publikon Kiadó, Pécs http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0050_02_afrika_ma/ch02s02.html

¹⁶ *Afrikai Egységszervezet (1963-2002) - Afrikai Unió (2002-)*

kezésképpen a „külső” ENSZ bármiféle szerepvállalása csak hátráltatja a béketeremtésre irányuló erőfeszítéseket. Etiópia vezetője, a szervezet első elnöke, Haile Selassie még messzebb ment, szerinte „...[az afrikai] vitákat szigorúan meg kell óvni a nem-afrikai aktorok beavatkozásának fenyegető veszélyétől.¹⁷” Bár az ehhez hasonló véleményekben az ENSZ nevesítésére csak alig-alig került sor, a szemlélet évtizedekkel később sem tűnt el az afrikai közgondolkodásból. A misztikus, Afrikát fenyegető külső erők megtestesítőjévé így sokak számára a jelentős nemzetközi felhatalmazással bíró és magas presztízsű ENSZ, különösen a Biztonsági Tanács vált.

A pánafrikai gondolat központi elemeként rögzült, imperializmus elleni harc célkeresztjében egyre kevésbé jelen lévő volt gyarmattartók és nagyhatalmi szereplők kohéziós rendszerét, sajátos összeesküvés-elmélet keretében sokan az Egyesült Nemzeteknek tulajdonították¹⁸. E felfogás szerint a trójai falóként funkcionáló világszervezet távoltartásának stratégiája valójában a vérrel-verítékkel megszerzett nemzeti szuverenitás megőrzését, a neokolonialista törekvések elleni küzdelmet jelentette. (Érdekes ellentmondással ezt az elvet sosem alkalmazták az ENSZ szakosított szervezeteinek fejlesztési, finanszírozási célú afrikai szerepvállalásaira, a korlátozott együttműködés szorgalmazásának tárgya mindvégig a Biztonsági Tanács maradt.)

Az adminisztratív szemlélet, a túlzott bürokrácia okozta félreértések, az értelmezési zavarok, (olykor a döntési kompetencia teljes hiánya), a gazdasági szempontok előtérbe kerülése a konfliktusok állandó forrásává vált, még akkor is, ha a politikusok, kutatók némi eufemizmussal hajlamosak ezeket csupán „kihívásoknak”, „bürokratikus ellentmondásoknak” aposztrofálni. Nem állítható ugyanakkor, hogy az AU és az ENSZ békefenntartási együttműködése állandósult kudarcállapottal lenne jellemezhető, hiszen mindkét szervezet döntéshozói folyamatosan tesznek erőfeszítéseket az együttműködés javítása érdekében. A kérdést afrikai nézőpontból vizsgálva az AU által létrehozott, Afrikai Béke és Biztonsági Architektúra (APSA) tekinthető az első olyan kvázi-intézményes keretrendszernek, amely folyamatos átalakulással képes nemzetközi jogi és politikai támogatást adni a kontinensen kialakult konfliktusok érdemi kezeléséhez. Az APSA valójában egy olyan összetett rendszer, amely nemzeti, regionális és kontinentális szintű szervezeti együttműködést és működési normát, módszertant jelent az afrikai kormányok számára.

A kiszámíthatóság és hatékonyság javítása érdekében 2002-ben – döntően az ENSZ BT modellje által inspirálva, az APSA platformján – létrejött az AU Béke és Biztonsági Tanácsa (PSC), amelynek mandátuma már szövetszerűen is hivatkozva az ENSZ BT-vel történő szoros együttműködés kötelezettségét, külön

¹⁷ SELASSIE: *Toward African unity*, p.287. In: *African Affairs*, 106/423 p.264

¹⁸ MEYERS David B.: *'Intraregional conflict management by the OAU*, In: *International Organization* 28/3, 1974, p.372.

hangsúlyozva, hogy az Egyesült Nemzetek viselik a nemzetközi béke és biztonság megtartása iránti elsődleges felelősséget.

Ez a küldetési filozófia bizonyos értelemben tehát előrelépés a pán-afrikai víziót intézményesítő előd, az Afrikai Egységszervezet (OAU), saját kontinentális dominanciáját számtalanszor hangsúlyozó, a nagyhatalmak pillanatnyi érdekei által is befolyásolt politikai álláspontjához. 2003 óta kilenc önálló művelet bizonyította, hogy az APSA-PSC valódi eredményeket tud felmutatni a kontinens békéjének szavatolásában. A témakör elismert szakértője, Paul D. Williams, amerikai professzor több fórumon hangoztatott álláspontja szerint a két nagy szervezet felszínes együttműködését csak a nemzetközi erőter változó szabályozóinak összefüggésében lehet értékelni¹⁹, ezek pedig döntően az ENSZ és az AU legitímációs szándékaira vezethetők vissza. Ez a gondolat nem teljesen új, hiszen Adebajo és Coleman kutatásai²⁰ korábban már rávilágítottak arra, hogy a nagyhatalmi politika és a nemzetközi jogi környezet döntő hatást gyakorol az afrikai békefenntartási, béketeremtési szándékokra. Williams ezeket tényezőket ugyanakkor túlságosan statikusnak ítéli.

Továbbfejtvé Williams nézeteit, némi egyszerűsítéssel megállapítható, hogy a két óriás az afrikai küzdőtéren egyaránt a nagyhatalmak elismeréséért küzd, azzal a szándékkal, hogy a nemzetközi közösség számára egyértelművé válhasson, melyik intézményi struktúra eszközrendszere, módszertana vezet inkább eredményekhez. Ez a teoretikus megközelítés gyakorlati példákkal könnyen igazolható, de egyúttal cáfolható is. Az esettanulmányok értékelése – különösen Darfur, Szomália vagy Mali példája – tetszőlegesen interpretálható, azaz a statikus feltételrendszer alkalmazásából fakadó következtetések korrekcióra szorulnak.

Politikai evidencia, hogy a sikeres együttműködés záloga a megfelelő nemzetközi jogi megalapozottságon túl, a kétoldalú viszony tartalmában, annak minőségében rejlik. Ha tehát az ENSZ és az Unió kapcsolatrendszere kiegyensúlyozott, közös akaraton, közös célok megfogalmazásával, a kölcsönös előnyök figyelembevételével kialakított proaktív együttműködés, akkor – és csakis akkor – nyílhat esély arra, hogy eredményes legyen a közös cselekvés.

Közös biztonsági alapelvek

Az afrikai államiságról, szuverenitásról és biztonságról megfogalmazott vágyak és a valóság között még jelentős a szakadék. A politikusok mozgásterét a nemzetközi, döntően multilaterális kontextus mellett súlyos történelmi örökségek (rab-

¹⁹ WILLIAMS, P.D. – BOUTELLIS, A.: *Partnership Peacekeeping: Challenges and Opportunities in the UN-AU Relationship, African Affairs*, 113/451, p.257.

²⁰ ADEBAJO, A.: *UN Peacekeeping in Africa*, Lynne Rienner, 2012 és K. COLEMAN: *International Organizations and Peace Enforcement*, CUP, 2007

szolgatartás, gyarmati elnyomás, örökölt határok stb.) terhelik, ugyanakkor érezhető, hogy – döntően gazdasági motiváció által vezérelve – a nemzetközi közösség célja érdemi partnerség létrehozása egy biztonságos, erős identitású kontinens állami és civil aktoraival. Ebben az együttműködésben kiemelt szerep jut az Afrikai Uniónak, amely napjainkra képesnek látszik arra,²¹ hogy béketeremtő, békefenntartó szupranacionális szervezetként önálló politikai stratégia keretében valódi eredményeket mutasson fel. Az AU biztonságpolitikai normarendszerének alapja a szuverén, egyenlő jogokat birtokló tagállamok közössége (AU Alapokmány 4a. pontja²²), valamint a tagállamok egymás belügyeibe történő be nem avatkozás kötelme (4g. pont). A jogi keretrendszer meghatározottságán túl a biztonsági kultúra tartalmi elemének tarthatjuk az antiimperialista szemléletet, továbbá az afrikai ügyekben az afrikai megoldások prioritását.

Ebben az összefüggésben utalni kell a történelmi örökség egyik állandó kérdésére, a gyarmati határok megváltoztathatóságának tilalmára is. Mint ismert, a politikai status quo védelmének elvi alátámasztására szolgál az 'uti possidetis juris' elve; mely szerint nemzetközi norma, hogy a területi (államhatár-) változások esetén figyelembe kell venni a korábbi jogi helyzetet. Az Afrikai Unió által elfogadott és alkalmazott 'uti possidetis juris elve'²³ elfogadja a határok változatlanóságát, vagyis az utódállam örökli az előállam, Afrika esetében a függetlenné válás előtti formáció határait. Samu Mihály jogtudós szerint²⁴ a jogelv az új államok függetlenné válásának folyamatában lényeges, de nem tekinthető a nemzetközi jog kogens szabályának, mivel attól az érdekelt államok közös megegyezéssel eltérhetnek, illetve eltérhettek volna.

A határok megváltoztatására irányuló erőfeszítések jelenleg csak három, bizonytalan státuszú és el nem ismert országok esetében releváns (Azawad, Szomáliföld és Nyugat-Szahara), de utóbbi esetében az érintett szomszéd, Marokkó - éppen a területi vita és a Saharai Demokratikus Köztársaság elismerése okán – 1985-ben kilépett az Egységsszervezetből, és nem tagja az Afrikai Uniónak sem. A szervezet alapokmányának 4e., f., i., és 4p. alpontjai további alapértékeket fogalmaznak meg, ezek szerint előtérbe kerül a viták békés rendezése, az erő alkalmazásának tilalma és az alkotmányossággal össze nem egyeztethető kormányváltások elmarasztalása. Ez utóbbi megfogalmazás az erőszakos hatalomátvételek, a kontinensen oly gyakori puccsok visszaszorítására irányuló törekvés. Ebben a felsorolásban utolsó stratégiai elem, szinte feloldhatatlan dilemma az Alapokmány 4h. cikkelye, amely súlyos jogsértés esetében (genocídium, emberi-

²¹ *Idén januárban az Afrikai Unió (AU) közgyűlése jóváhagyta az Agenda 2063 programot, amelynek célja, hogy az integrált, virágzó és békés kontinens dinamikus erővé váljon a globális szintéren.* (<http://agenda2063.au.int/en/vision>)

²² http://www.au2002.gov.za/docs/key_oau/au_act.htm

²³ „amint a területre vonatkozó előző jogi helyzet fennáll”

²⁴ *SAMU Mihály: A globalizáció és a lokalizáció, mint autonómiák szabályozása, Valóság 2013 I-VI. p. 8,* <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=246&lap=7>

esség elleni és háborús bűncselekmények) lehetővé teszi az ún. humanitárius katonai beavatkozást. Ezt a jogi lehetőség éles elvi ellentétben áll az ENSZ Alapokmányával, amely szuverén állammal szembeni katonai intervencióra csak önvédelmi jelleggel vagy az ENSZ BT kifejezett hozzájárulásával ad lehetőséget. A hivatkozott norma afrikai alkalmazására még sosem került sor, de nem kétséges, hogy egy ilyen jogalapú művelet milyen komoly feszültségeket gerjeszthet a nemzetközi közösségben és különösen a két szervezet közötti munkakapcsolatban.

„Afrika: egy hely, amit hagyni kell”²⁵

George Friedman-nak a fenti alcímben hivatkozott konklúziójával, egyúttal a kontinens pesszimista jövőképeire utaló célzásával lehet, és kell is vitatkozni. A kutató megközelítése azon alapszik, hogy a politikai Afrikát tényleges értelemben nemzetállamok alkotják, és ezek közül csupán néhány képes tényleges befolyásteremtésre, gazdasági-társadalmi fejlődésre. Elemzésében nincs szó a regionális biztonságról, mint a jólét előfeltételéről, éppen ellenkezőleg, a nemzetállamok közötti hatalmi egyensúly fenntartásán alapuló amerikai stratégiát idézi, amely szerint a védelemre fordított összegekhez viszonyítva minimális összegű, 10-20 milliárd dollárnyi Afrikának nyújtott segéllyel az Egyesült Államok sokat javíthat megítélésén, saját imázsának építésén. Friedman a globális biztonsági összefüggéseket háttérbe szorítva, a humanitárius kérdések közvetett hatásait tekinti az amerikai érderendszer képviselő kiegyensúlyozó politika legfőbb eszközének. Ez a megközelítés – túl azon, hogy a kontinens multietnikus államaira legkevésbé a ’nemzetállam’ definíció vonatkozatható – jól jellemzi a fejlett világ hozzáállását a kontinens alapvető kérdéseihez: a bilaterális viszonyok nem afrikai szereplői a biztonságot saját érdekeik képviselőjéhez szükséges feltételrendszernek, elvárásnak tekintik. Afrika saját biztonsági gondjainak megoldásában tehát csak magára, és a nemzetközi közösségre számíthat. Ez a segítség pedig csak az afrikai percepciók ismeretében, az afrikaiak iránti elkötelezettséggel és a geopolitikai realitásokból adódó történelmi felelősség tudatában biztosítható.

²⁵ Uo.

Felhasznált irodalom:

- ADEBAJO: UN Peacekeeping in Africa, Lynne Rienner, 2012 és K. Coleman: International Organizations and Peace Enforcement, CUP, 2007;
- A biztonság kérdése a dekolonizáció függvényében, In: Cszimadia Sándor – TARRÓSY István: Afrika Ma - tradíció, átalakulás, fejlődés, IDResearch Kft./Publikon Kiadó, Pécs http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0050_02_afrika_ma/ch02s02.html;
- BUZAN Barry Ole Waever: Regims and Powers: The structure of international security, CUP Cambridge, 2003;
- COOPER, Robert: The Breaking of Nations: Order and Chaos in the twenty-first century, Atlantic Books, London 2003;
- MEYERS, David B.: 'Intraregional conflict management by the OAU, In: International Organization 28/3, 1974;
- DURKHEIM, Emile: A vallási élet elemi formái; L'Harmattan Kiadó 2002;
- FRIEDMAN George: The Next Decade, Anchor 2012.
http://www.pageobudapest.hu/files/materials/pageo_konyvismerteto_the_next_decade.pdf;
- GRANOVERTER, M. (1985). "Economic action and social structure: the problem of embeddedness". The American Journal of Sociology 91 (3);
- MALEGAPURU, William Makgoba ed.,: African Renaissance, Mafube and Tafelberg, Sandton and Cape Town, 1999;
- MENTAN, Tatah: Africa: Facing Human Security Challenges in the 21st Century;
- FERGUSON, Niall: A világ háborúja, Scolar Kiadó, Budapest, 2008;
- SAMU Mihály: A globalizáció és a lokalizáció mint autonómiák szabályozása, Valóság 2013 I-VI. 8.o.,
<http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=246&lap=7>;
- SELASSIE: Toward African unity, In: African Affairs, 106/423;
- TÓTH N. : Az Afrikai Unió új közös védelmi és biztonságpolitikája, mint a kontinens fejlődését elősegítő mechanizmus, Külügyi Szemle, 2006. ősz-tél;
- VÖRÖS Z.: Béke és Biztonság Afrikai Éve - Megoldás született a problémákra? <http://www.afrikatanulmanyok.hu/htmls/cikkek.html?articleID=837>;
- WILLIAMS, Paul. D.: From non-intervention to non-indifference: the origins and development of the African Unions's security culture, African Affairs 106/423 (2007);
- <http://www.origo.hu/nagyvilag/20140703-a-nyugat-afrikai-ebola-jarvany-terjedese.html>;
- <http://agenda2063.au.int/en/vision>;
- <http://www.afrikatanulmanyok.hu/htmls/cikkek.html?articleID=837>
- http://www.au2002.gov.za/docs/key_oau/au_act.htm;